

Contribuții privind legăturile Brașovului cu „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor“

de Măriuca Radu

Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor, una din cele mai dinamice și mai importante societăți cultural-patriotice din țara noastră a fost plămădită din entuziasmul tineresc ce-i caracteriza pe studenții de la Universitatea din București, din care mulți erau veniți de peste munți la studii în țara liberă, cărora li se asociază și profesorii lor ¹.

Desigur că acest entuziasm era clădit pe solidaritatea existentă între românii pe ambele versante ale Carpaților, solidaritate care sub multiple forme apărea ca un fenomen cotidian, dar și pe condițiile specifice sfârșitului de veac XIX, când măsurile de deznaționalizare luate de autoritățile austro-ungare ajunseseră la apogeu. De altfel în această perioadă se vor înregistra marile acțiuni politice întreprinse atât în țară cât și în Transilvania ce vor avea un ecou remarcabil în întreaga Europă.

Din această conjugare a solidarității și luptei naționale, dar și a sentimentului tot mai acut că dincolo de granițele țării există frați de același sânge în permanent pericol de a fi desființați ca neam, a luat ființă Liga Culturală ².

Ecourile înființării Ligii, la 24 ianuarie 1891 s-au făcut simțite imediat și la Brașov, moment în care „Gazeta Transilvaniei“ anunța evenimentul cu entuziasm relatând lui Grigore Brătianu, care își exprima bucuria că „tineretul a început cu atâta căldură și zel această mișcare națională“ ³.

Scopul declarat al noii societăți era conform manifestului lansat în aceeași zi istorică de 24 ianuarie ⁴, de „a deschide și de a întreține necontenit lupta pentru apărarea naționalității noastre până la încetarea persecuțiilor străine secolului nostru și moravurilor europene“; „de a întreține continuu vie pe baza culturii naționale conștiința de solidaritate cu întregul neam românesc“, iar mijloacele prin care Liga intenționa a se servi constau în: înființarea de biblioteci, tipărirea de cărți în ediții populare și de publicații naționale combative; formarea unui fond de ajutoare pentru susținerea luptei românilor de peste hotare; congrese anuale pentru examinarea problemelor urmărite și a noilor evenimente; apelul la presa și instituțiile politice și științifice din străinătate ⁵.

Afirmarea și consolidarea unității culturale nu reprezenta însă scopul final al Ligii Culturale, fiindcă așa cum avea să se exprime în anul 1914 un membru fondator, încă de la începuturile sale, aceasta a căutat pentru a nu alarma puterile vecine, să se arate îndeosebi preocupată de răspândirea culturii în mase și de întărirea legăturilor între frații răzlețiți; totuși la momentul priincios ea urma să proclame necesitatea unității politice ⁶.

Liga a jucat rolul unui important instrument de ajutorare a românilor transilvăneni, le-a dat acestora speranța că nu sunt singuri în lupta lor, a fost un factor eficace de propagandă pentru cauza românilor din străinătate prin secțiile sale interne și externe.

Între Brașov, „Gazeta Transilvaniei“ și Ligă s-au statornicit încă de la început puternice legături. Nu numai știrile care apăreau aproape în fiecare număr al ziarului brașovean sunt interesante putând fi reconstituită de aici activitatea Ligii, ci și corespondența (rămasă în bună parte inedită) purtată între dr. Aurel Mureșianu atât cu personalitățile marcante din conducerea de la București, cu conducerea filialelor din provincie și străinătate, cât și cu corespondenți ad-hoc originari din Transilvania dau la iveală aspecte noi ce evidențiază adevăratele țeluri ale Ligii ⁷, ce nu puteau fi divulgate la vremea respectivă.

Se poate afirma că „Gazeta Transilvaniei“ joacă în această perioadă rolul de oficios al Ligii și de

intermediar între presa românească și cea din străinătate. Aceste lucruri reprezintă o recunoaștere a audienței de care se bucura la public și a poziției echilibrate pe care au avut-o dintotdeauna redactorii ei; paralel vor fi publicate, însoțite de comentarii pertinente extrase în legătură cu Liga apărute în presa maghiară. Deosebit de interesantă este în acest sens seria de articole intitulată: **Dacoromânismul și politica culturală maghiară**, preluată din „Egyértéts”, o oglindă a istoriei românilor din Transilvania. În capitolul consacrat activității „Gazetei” nu este trecută cu vederea activitatea vădit „subversivă” a lui Iacob și Aurel Mureșianu; cât despre activitatea Ligii autorul (necunoscut) atrăgea atenția factorilor responsabili și opiniei publice încă din 1893 despre adevăratele țeluri ale acesteia de a-i uni într-un singur stat pe toți românii, în ciuda unor aparente pașnice și conchidea: „...Națiunea și statul maghiar nu este iertat ca față cu acest pericol să rămână și mai departe în nelucrare. Eu cred că îndată ce va fi orientat asupra esenței și mărimii acestui pericol nici nu va întârzia să ia măsurile de apărare”.

Liga a dat autorităților maghiare o stare de frică permanentă; ei i se puneau în spate vini adevărate dar și imagine; astfel în legătură cu procesul de la Cluj intentat Replicei, acuzarea, reprezentată în persoana locțiitorului prim-procurorului Jeszensky îi învinuia nu atât pe autorii memoriului, ci Liga, procesul transformându-se dintr-o polemică între studenții români și maghiari într-una a șovinismului maghiar cu Liga Culturală. Pe bună dreptate dr. Aurel Mureșianu pleda strălucit în coloanele „Gazetei” nevinovăția Ligii, asociație care făcuse doar de doi ani în comparație cu lupta națională a românilor din Transilvania, întinsă pe o perioadă mult mai lungă; procurorul, ca exponent al sistemului era acuzat că în mod deliberat nu îl interesează istoria reală a Transilvaniei; „Procurorul șovinismului unguresc nu vrea să aibă nici o atingere cu trecutul — concluziona Aurel Mureșianu — pentru el exista numai prezentul: era exceselor spiritului șovinist maghiar. Și cu ce s-ar putea azi atâta mai tare patimile maselor maghiare în contra Românilor, cu ce s-ar putea nutri mai bine spiritul intolerant șovinist, dacă nu cu povestea „Rebeliunii” ce ar pregăti-o „Liga” între Români pentru nimicirea Ungariei”⁹.

Și în rapoartele înaintate de autoritățile organelor centrale Liga era menționată ca element agitatoric. Astfel în noiembrie 1895 Ministerul de interne de la Budapesta informa Consiliul de Miniștri că „Liga din România desfășoară o activitate tot mai intensă” (în problema națională n.n.)¹⁰; Valeriu Braniște era percheziționat și interogată în toamna anului 1918 pentru legăturile sale cu Nicolae Iorga, la care se adaugă și însușirea „unor preținși bani ai Ligii din București”¹¹.

Într-o scrisoare confidențială expediată lui Aurel Mureșianu, casierul Ligii, Ștefan Perietzeanu-Buzău relatează comentând o telegramă publicată de ziarul „La Liberté” din Paris despre „încercările făcute de unguri de a ne face să tăcem” și care concorda cu spusele unuia dintre miniștrii de la Budapesta, ce era convins că „a tăiat firul agitațiilor”¹².

Deși scopul adevărat al Ligii era ascuns, conducătorii acesteia au căutat, firește, pentru a nu stârni complicații, să o apere cu orice preț. V.A. Urechia, acuzat de redactorul „Gazetei Transilvaniei” că tocmai unui ziar ultrașovin „Magyar Ország” a dezvoltat programul societății, răspunzându-i de altfel unui atac, V.A. Urechia replică: „... întotdeauna am justificat Liga în contra învinuirilor ce i s-au adus de ori și cine” și din mândrie arată că este gata să-și dea demisia, ceea ce s-a și întâmplat în cadrul congresului desfășurat un an mai târziu (1897).

Din aceleași motive diplomatice, V.A. Urechia roagă ca această scrisoare să-i fie publicată în coloanele „Gazetei Transilvaniei”¹³.

Documentele confirmă astăzi, la un secol de la înființare că Liga își depășise cu mult scopurile ei afișate, programul ei fiind preponderent politic. O demonstrează cu prisosință strânsele legături existente între conducătorii P.N.R. și reprezentanții asociației bucureștene. Același Perietzeanu mulțumea lui dr. Aurel Mureșianu pentru căldura cu care a fost întâmpinat la Brașov și Sibiu¹⁴.

Din Abrud i se scria redactorului foii brașovene că un fruntaș român de acolo a făcut destăinuiri în locuri publice în legătură cu ajutoarele trimise de Ligă, iar conflictul abia a putut fi aplanat,¹⁵ iar Amos Frâncu îl anunța pe Mureșianu că și-a dat demisia chiar din fruntea despărțământului Cluj al Asociației Transilvane „în cauza infamei denunțări cu Liga”¹⁶ — făcută de un răuvoitor. Traian H. Pop, redactor responsabil la ziarul românesc din Brașov, întemnițat la Sighedea fusese vizitat în închisoare de un reprezentant al Comitetului Central al Ligii care l-a ajutat cu bani; Traian H. Pop se mira în aceeași

scrisoare că „Tribuna“ din Sibiu ar primi un ajutor mai substanțial decât „Gazeta Transilvaniei“¹⁷. Dar acest fapt nu face decât să confirme că scopurile neoficiale erau mult mai puternice; din aceleași motive nici ajutoarele nu puteau să capete un caracter regulat“¹⁸.

Sesizând adevăratele scopuri ale Ligii, deputatul Pózmándy Dénes, într-o cuvântare rostită în Parlamentul din Budapesta afirma că „Liga Culturală, sub pretextul studierii limbii române nu râvnește la altceva decât la unirea românilor într-un singur stat“¹⁹.

Însăși Liga, în cadrul congresului din anul 1899 a arătat că s-a abținut de la arătarea faptelor și a succeselor sale pentru a nu compromite cauza unității naționale pentru a cărei înaintare a fost ea fondată. Raportul releva că odată acțiunile ei vor fi scoase la iveală „... și suntem siguri că mulți, foarte mulți din cei ce cred că azi Liga Culturală ar fi numai o societate de agitații de stradă, au să rămână uimiți de activitatea Ligei“²⁰.

Dar Liga — așa cum se estima în documentele maghiare — a ajutat enorm mișcarea națională din Transilvania; suma se ridica la impresionanta valoare de 400.000 franci aur²¹.

Ajutoarele materiale trimise de Ligă în Transilvania cunoșteau cele mai variate căi și forme, cele mai substanțiale sume fiind destinate presei românești.

Încă în anul 1892, Grigore T. Brătianu trimitea „Gazetei“ 1.125 lei cu condiția ca abonamentele să se facă numai pentru Transilvania²². Era de altfel un dublu folos, unul material, pentru că „Gazeta“, la fel ca întreaga presă de dincolo de munți se confrunta cu grave dificultăți materiale din cauza proceselor de presă care se țineau lanț și desigur altul de câștig moral pentru locuitorii din mediul rural care primeau gratuit o publicație sau alta. „Acești locuitori — scria Grigore T. Brătianu — vor putea fi la curent cu ceea ce se petrece în lume și nu vor mai fi puși în situația de până acum de a afla numai din auzite câte ceva“²³.

Același entuziast aprecia că ajutorul în sine este nesemnificativ, important este „ca viața românească să pulseze mai tare în acele comune“. În același timp sublinia importanța deosebită a presei față de celelalte mijloace de comunicare „convingerea mea este, că după dezvoltarea la care au ajuns societățile moderne, un ziar poate da mai mult chiar decât cartea cea mai bună. Cărțile le citesc puțini și puțini au timpul și răbdarea să citească o carte din scoarță în scoarță, pe când dintr-un ziar se poate în câteva minute, în fiecare zi, adăpa orișicine și ziarul înfiltrează cititorului pe nesimțite și fără știrea sa în fiecare zi câte o picătură, care cu timpul se acumulează în mintea sa ca un capital“. Și autorul încheie profetic: „Cât de mare și nemăsurat e dar în zilele noastre rolul presei“²⁴.

Ajutoarele vor continua și în anii următori: în 1896, deși grav bolnav, Grigore T. Brătianu încă mai anunța achitarea unei sume destinată ziarului brașovean²⁵.

Interesant ne apare faptul, privit prin prisma solidarității românești, că „Gazeta Transilvaniei“ era ajutată în același mod și de secțiile locale ale Ligii. Asemenea ajutoare au trimis filialele din: Iași, Brăila, Slatina și Craiova. Secția de la Craiova trimitea fără nici o condiție suma de 500 lei și încă una suplimentară pentru un abonament la „Gazetă“ și la suplimentul duminical cu care dorea să-și înzestreze cabinetul de lectură²⁶. Casierul filialei îl anunța pe dr. A. Mureșianu că „banii se pun la dispoziția duminicală fără nici o condițiune sau îndatorire ci pur și simplu în vederea marilor sacrificii ce D-ta le faci pentru bătrâna Gazetă“²⁷.

Secțiunea Slatina dorea să fie considerată printre abonați, deoarece în cabinetul de lectură preconizat a se înființa figurau și ziare de peste munți²⁸.

Ajutoare similare erau trimise și de secțiunea Predeal a Ligii, care deși funcționa într-o localitate mică, era foarte puternică datorită apropierii de granița cu Transilvania²⁹. Predealul era totodată și punctul de trecere a numeroaselor publicații românești, bineînțeles cele mai multe în mod neoficial, pentru că așa cum se plângea un membru al Ligii căruia tocmai i se publicase în „Gazetă“ un foileton „...dacă se află că sunt publicații românești și în legătură cu Liga, întâmpină greutăți neînchipuit de mari“³⁰.

În anul 1893 Liga pune la dispoziția Comitetului P.N.R. din Sibiu, 20.000 florini pentru achiziționarea „Tribunei“ aflată în posesia lui Eugen Brote. De această chestiune, despre care dr. Aurel Mureșianu nu întârzie să fie informat se ocupa Ion Lupulescu (casierul societății) trimis la Sibiu de către conducerea din București spre a aranja lucrurile³¹.

În același timp erau ajutați atât ziariștii aflați în închisori, cât și familiile lor. Este cazul redactorului brașovean Traian H. Pop, căruia i se alocau 100 florini lunar³².

Mai mult decât ajutoarele propriu-zise, se înregistrează în această perioadă intense schimburi între ziarile românești de dincoace și de dincolo de Carpați. Președintele Ligii cerea permisiunea lui Aurel Mureșianu ca articolul acestuia intitulat „Conștiința națională la tinerimea noastră” să fie reprodus în „Voința națională”, remarcându-se că „...e în interesul nostru al tuturor ca legăturile dintre noi să devină din ce în ce mai strânse”³³. La rândul ei „Gazeta Transilvaniei” prelua în paginile sale cele mai interesante articole, discursuri și manifestări ale Ligii pe care le aducea la cunoștința publicului. Totodată cu presa din România, prin intermediul Ligii erau dotate bibliotecile asociațiilor culturale și economice din Brașov³⁴.

Între acțiunile Ligii se numără și însemnata contribuție la organizarea primului congres al naționalităților de la Budapesta (1895). Deja cu trei ani înainte, Grigore T. Brătianu cerea sfaturi asupra acestei chestiuni într-o scrisoare trimisă lui Aurel Mureșianu: „...pentru că este natural să ne adresăm la oamenii politici de dincolo (din Transilvania n.n.) și mai ales la dumneata pentru a ne lămurii și noi”³⁵. Brătianu îi aprecia lui Aurel Mureșianu legăturile strânse pe care acesta le avea cu fruntașii naționalităților, asuprite din Monarhia austro-ungară.

Datorită situației Brașovului în apropiere de graniță, la care se adaugă și o puternică mișcare națională determină în mod firesc o apropiere de Liga Culturală. Astfel, în viziunea autorităților vremii existau destule motive de îngrijorare, consemnate în nenumărate rapoarte cu caracter secret.

Mai marii Brașovului cereau în permanență guvernului de la Budapesta angajarea de agenți specializați, care să cunoască bine și limba română, deoarece „...Vlahii lucrează foarte acoperit. Cătreieră satele din jur și pun în mișcare pe elevii școlilor, cum a fost cazul cu însoțirea la gară a participanților la procesul Memorandului — cu toate acestea nimic nu se poate dovedi”³⁶.

Într-adevăr, așa cum se poate constata, atât din presă, cât și din corespondență, acțiunile Ligii la Brașov erau foarte dinamice (din rapoartele studiate reiese că din toate societățile culturale Liga era cea mai bănuită și mai hărțuită, iar așa cum afirma Ioan Bozdog în lucrarea sa **Statul polițist**, „orice mișcare a supușilor săi (austro-ungari n.n.) se prefăcu într-un coșmar ce-l tortura. Pretutindeni și în toate vedea numai dușmani, conspiratori și ațâțători la revolte și la răsturnări”³⁷.

Liga culturală a fost deosebit de activă și în întreaga perioadă memorandistică, organizând atât în vechea Românie cât și în Transilvania numeroase acțiuni de sprijin și de solidaritate națională. Așa cum am mai afirmat, din cauza condițiilor specifice, unele activități sunt mai greu de cunoscut, multe documente dispărând sau fiind camuflate.

Una din formele de manifestare au fost apelurile, prin care populația Bucureștilor era îndemnată să manifesteze în sprijinul memorandiștilor. Circulația lor este completată, mai ales în mediul rural cu cărți românești și calendare tipărite la București, cuprinzând chipurile condamnaților, cu inscripția: „Condamnați în procesul Memorandului”. Astfel de calendare sunt confiscate la Râșnov și la Codlea cu mențiunea: „Fiindcă astfel de calendare ușor pot fi întrebuințate spre scopuri de agitație contra statului și fiindcă pașnicile relațiuni dintre naționalități pot fi turburate, mai ales că toți condamnații sunt prezentați ca martiri ai națiunii române, am aflat de bine — se preciza într-un raport — să ordon autorităților comunale să caute astfel de calendare, cum și alte scrieri ce nu pot fi permise”³⁸.

Între cei bănuți de autorități a fi fost „agenți” ai Ligii se numărau elevii, profesorii și chiar direcțiunea Liceului românesc; într-adevăr erau consemnate deplasări ale acestora în mediul rural pentru a îndemna populația să participe la proces, să-i convingă pe preoți ca în ziua pronunțării sentinței să țină predici în biserici populației rămasă acasă⁴⁰.

La Brașov se presupunea că și-ar fi desfășurat activitatea 28 de filiale ale Ligii Culturale. Personal, pe baza documentelor cercetate, ne îndoiim că ar fi existat secțiuni propriu-zise, dar în mod sigur a funcționat pe întregul district al Brașovului o rețea bine organizată, alcătuită din profesori, preoți și comercianți; în mod sigur firele rețelei duceau spre Aurel Mureșianu, Dimandi Manole și spre funcționarii Băncii Albina⁴¹, deși autoritățile se arătau neputincioase în a-i depista pe conducători. Într-un raport confidențial se preciza că: „prefectul nu poate constata exact nici pe conducătorii filialelor Ligii Culturale din județ, iar

din rapoartele subalternilor nu se pot orienta. Aceștia nu pot face deosebire între mișcările culturale ale despărțământului Astra și cele ale Ligii Culturale. Informația devine prețioasă, în sensul că între cultural și național practic nu existau deosebiri, cele două laturi formând un tot unitar.

În timpul și după procesul memorandiștilor guvernul dă ordine stricte de supraveghere a frontierelor; după o listă preexistentă, însoțită de fotografii erau controlate toate personalitățile știute sau numai bănuite de a fi făcut parte din Ligă. Astfel se atrăgea atenția că spre Transilvania va trece V.A. Urechia, însoțit de un grup de colaboratori, cerându-se „să fie urmăriți, controlați de aproape și puși sub observație politică”⁴².

De o „atenție” deosebită se bucura și protopopul brașovean Vasile Voina; împotriva lui se dădea ordinul foarte clar „să fie percheziționat și arestat la gară, ca unul ce aduce bani de la Liga Culturală”⁴³.

Așa cum bine afirma Ion Bozdog în lucrarea citată: „Trecerea unui fruntaș din Vechiul Regat prin Transilvania, oprirea lui în Brașov sau în alt oraș, câteva ceasuri, cauza nopți de insomnie guvernului, al cărui președinte (Banffy n.n.) dirija personal controlul și dicta măsurile contra unor astfel de răzvrățiri”⁴⁴.

Fără nici o diferență erau urmărite și personalitățile din străinătate care se interesau de soarta românilor. Astfel sunt remarcate venirile profesorilor Weigand (Leipzig) și Emil Picot (Paris). Despre primul se atrăgea atenția că „vine în țară spre a studia stările Valahilor”, iar despre al doilea se sublinia „să fie urmărit cu o vie atențiune”⁴⁵.

Dacă la început baza de masă a Ligii era relativ restrânsă, în câțiva ani ea reușește ca prin scopurile ce și le propusese să strângă un număr mare de oameni din cele mai diferite categorii sociale, de la țărani, muncitori și meșteșugari și până la personalități proeminente ale vieții științifice și culturale românești și oameni politici. Toți erau animați însă de același ideal național, unirea românilor într-un singur stat⁴⁶.

Se ridică însă întrebarea firească: era Liga un instrument de partid? La o privire aparentă s-ar putea crede că da, pentru că din Comitetul central al Ligii făceau parte atât conservatori cât și liberali, iar nodul gordian era reprezentat de Transilvania, pentru că scria Alexandru Lahovary: „Chestiunea transilvăneană nu era indiferentă nici direcției politicii regatului român, nici solidarității Monarhiei austro-ungare, nici intereselor păcii generale, pe care alianța celor trei puteri din centru își luase misiunea de a o menține în Europa”⁴⁷.

Desigur că după dezvăluirile publice ale ajutoarelor secrete acordate românilor din Transilvania, D.A. Sturdza ajunsese să nu mai fie agreat de liderii mișcării naționale din Transilvania. Și cum totul era pus în seama Ligii, inclusiv chestiunile de politică externă, Aurel Isac scria cu amărăciune lui Aurel Mureșianu în mai 1896: „Frate! Fotoliul Ligei de când Goluchowscy, Banffy și Sturdza sunt una nu prea abundează”⁴⁸.

Aceste stări de fapt contribuie și la apariția unor disensiuni în cadrul conducerii centrale. Congresul Ligii din anul 1896 se anunța a fi foarte furtunos cel puțin după părerea unui corespondent din București care îl roagă pe Aurel Mureșianu să-i publice scrisoarea cerându-i însă ca numele să-i rămână în cel mai strict anonim. Rezulta din această scrisoare că „Transilvania a ajuns la București a întări sau a slăbi poziția unui guvern” și aceasta în strânsă legătură cu „Liga pe care unii vor s-o transforme dintr-o societate blândă într-una violentă”. Autorul concluziona că imediat după congresul proiectat în tumultosul an 1896 „va începe era persecuțiilor”⁴⁹. În această conjunctură delicată, „Gazeta Transilvaniei” își păstrează prin dr. Aurel Mureșianu aceeași poziție verticală. Punctul de vedere oficial este exprimat clar în articolul **Încercări de deplasare** în care se arată că ultimele evenimente de la București au făcut un mare rău mișcării naționale din Ardeal. „Astfel din această mare cauză s-a făcut o cestiune de partide în Țara Românească, o cestiune de politică militantă”⁵⁰. În același timp autorul își exprima dezacordul și cu implicarea activă în problemele Ligii a unor români transilvăneni stabiliți la București, nefiind de acord cu încercările de transformare a acestei asociații dintr-una pașnică într-una violentă. Lucrurile se complică și mai tare dacă avem în vedere că în acel an maghiarii își sărbătoreau „mileniul”; folosind ca pretext acțiunile și dezvăluirile în legătură cu Liga, presa maghiară plânge amarnic. „Mai mulți dușmani ca acum, n-am avut nici înainte cu o mie de ani”⁵¹. În ciuda acestor frământări de tot felul, cel care a învins până la urmă a fost sentimentul național ce se va manifesta ca forță dominantă⁵², atingând punctul culminant în conjunctura creată de izbucnirea primului război mondial când „Acțiune Națională” reușește

să înlăture de la conducerea Ligii Culturale pe Virgil Arion, devenit un apărător înfocat al Puterilor Centrale ⁵³.

Pe planul politicii externe, Liga Culturală juca rolul unui ac magnetic între vechea Românie, Transilvania și Puterile Centrale ⁵⁴. Avându-se în vedere orientarea Bucureștiului către Tripla Alianță, cu repercusiuni asupra soartei românilor din Transilvania, conducerea Ligii discuta această chestiune în ședințele sale — după cum semnala un martor ocular — și tot pentru aceleași motive se temeau de vizita împăratului Francisc Iosif la București ⁵⁵.

Momentul decorării lui Jezzensky de către regele Carol I aflat în vizită la Budapesta dă naștere unor ample demonstrații de protest organizate la București de către Liga Culturală, dovedind că nu a uitat scopul pentru care a fost creată. „Gazeta Transilvaniei” sesizând consecințele situației create, elogiaza caldă solidaritate manifestată de românii din țara liberă: „Vestea progonirilor și nedreptăților ce ni se fac, a trecut departe, peste granițele țării noastre și-au aflat un viu ecou la aceia care doresc binele și înaintarea popoarelor și compătimesc cu cei asupriți.

Nimic mai firesc ca printre inimile generoase, ce simt cu noi în necazuri și dureri, cele dintâi să fie ale fraților noștri din România liberă. Acești frați de sânge și de limbă ai noștri au dat expresiune mâhnirii și nemulțumirii lor pentru nedreptățile ce ni se fac, adunându-se într-un meeting de protest ce s-a ținut Duminica trecută în București...” ⁵⁶.

Înființarea Ligii Culturale a avut ca o primă urmare apariția imediată a unei rețele de filiale ce se va extinde în câțiva ani la nivelul întregii țări cuprinzând capitalele de județ, târguri și chiar sate ⁵⁷.

Secțiile își vor aduce o contribuție însemnată în cadrul Ligii, prin: ajutoare materiale, colecte, organizarea de biblioteci, săli de lectură, activități cu caracter cultural-patriotic, membrii lor desfășurând o muncă intensă, pusă în slujba realizării idealului național.

Asaltați de atâtea știri și corespondențe, redactorii „Gazetei” vor inaugura o rubrică specială dedicată secțiilor Ligii. Din Slatina se anunța înființarea secțiunii Ligii Culturale încă din ianuarie 1891. Și corespondentul adăuga plin de mândrie: „Astfel constituită secția sperăm ca activitatea comitetului și a Ligii va fi energică în toate direcțiile și va contribui dimpreună cu celelalte secțiuni la ajungerea marilor scopuri ale Ligei”, ca apoi, după nici un an să se primească din aceeași localitate o „corespondență detaliată” în care să se arate rezultatele obținute „convinși fiind — că am contribuit și noi cu o piatră fundamentală la înaintarea măreței zidiri” ⁵⁸. Imediat „Gazeta” anunța cu bucurie înființarea altor filiale la Ocnele Mari și Câmpulung ⁵⁹, precum și compunerea unui marș al Ligii pe motivele unui vechi cântec popular din Transilvania ⁶⁰.

În toamna anului 1892 era anunțată inaugurarea unei secțiuni în îndepărtatul Babadag sub președinția lui Nicolae Silvie Baboianu. Redactorul „Gazetei” completa acest eveniment: „Românii lucrează umăr la umăr sub ocrotirea mărețelor principii ale Ligii înscrise pe drapelul ei” ⁶¹.

În aceeași perioadă de efervescentă patriotică erau aduse la cunoștința publicului știri referitoare la apariția de noi secțiuni în mediul rural: este vorba de comuna Cosântești din județul Ialomița ⁶².

De asemenea erau publicate principalele manifestări culturale și politice. Unul din cei mai activi corespondenți rămâne profesorul Romulus Ionașcu ⁶³, care relatează momentul inaugurării la Iași, sub auspiciile Ligii Culturale a steagului acesteia dăruit de către femeile române din Sibiu, ce a prilejuit manifestări complexe: de la o mare demonstrație de stradă, până la discursurile înflăcărâte din aula Universității înțesată de lume. Luând cuvântul, Aron Densușianu, vicepreședintele secțiunii Iași arăta că: „... de 1000 de ani n-a fost pentru noi un moment mai sublim decât acest moment al primirii acestui stindard, care este simbolul care ne leagă pe noi cu frații de peste Carpați”. După interesanta expunere privind permanența idealului național în istoria românilor, A.D. Xenopol încheia la rândul său în cuvinte patetice „... Suntem datori a apăra elementul românesc în contra uneltirilor de deznaționalizare, căci puținându-se elementul românesc din Transilvania, atunci noi nu avem durată multă. Apărând pe transilvăneni, ne apărăm pe noi”.

La fel de profetic încheia șirul discursurilor Aron Densușianu care sublinia faptul că deși marii noștri domnitori au lucrat neostenit pentru „interesul național” numai împrejurările potrivnice au fost cauza pentru care nu l-au putut împlini, dar „... tot timpul acesta va aduce și cealaltă unire a tuturor românilor”.

„În tot timpul — conchidea corepondentul — a domnit o mare însuflețire“ ⁶⁴.

Aceiași Romulus Ionașcu va relata într-o corespondență despre spectacolul patriotic prezentat la Iași tot sub auspiciile secției locale a „Ligii Clturale“. Alegoriile având ca subiect unitatea națională, cântecele patriotice și piesa de teatru ce a evocat figurile marilor eroi: Horia, Cloșca și Crișan, simboluri ale luptei de eliberare socială și națională, la care s-a adăugat entuziasmul „de neimaginat al sălii“ a atras protestul consulului austriac aflat și el la fața locului, care a raportat lui D.A. Sturdza această situație „intolerabilă“, cerând pedepsirea vinovaților. Populația ieșeană, după spusele lui Romulus Ionașcu era hotărâtă să protesteze în stradă împotriva pedepsirii colonelului Teișanu, cel care aranjase tablourile alegorice cu „60 de zile de arest“. Corespondentul adăuga malițios și cu adresă precisă că „pedeapsa a fost aplicată tot de un român (D.A. Sturdza n.n.) care în vreme de opoziție făcea mare paradă de patriotism și care te taxa pe dumneata (adică pe Aurel Mureșianu n.n.) de rău român“ ⁶⁵.

Spectacolul, totuși a fost atât de reușit, după cum reiese dintr-un extras din „Evenimentul“, încât fondurile adunate, bineînțeles în folosul Ligii au depășit 3000 de lei, iar la cererea publicului larg. însă lipsit de mijloace financiare s-a cerut repetarea lui la prețuri reduse ⁶⁶.

Desigur că acest gen de manifestări, la care se adăugau și aniversarea datelor cu valoare de simbol din istoria României, chiar dacă nu au cunoscut amploarea celor de la Iași au avut loc în toată țara.

Mai amintim în acest context și o acțiune de solidaritate, inițiată de secțiunea din Câmpina a Ligii Culturale, care a organizat un bal, al cărui venit a fost destinat în întregime ajutorării românilor brașoveni de a-și construi o nouă biserică în urma pierderii pocesului cu comunitatea grecească, nu numai pe considerentul apartenenței la aceeași religie, dar și pe acela că mulți dintre locuitorii orașului Câmpina „și-au oțelit caracterul în școalele românești naționale ale Brașovului, astăzi primejduite“ ⁶⁷.

Activitatea secțiunilor Ligii Culturale răspândite pe întreg teritoriul vechii României, demonstrează odată în plus, că în ciuda disensiunilor apărute la „vârf“, sentimentul național constituia dominanta imensei majorități a oamenilor obișnuiți.

Statutele Ligii prevedeau totodată posibilitatea înființării de secții în străinătate. Prevederea era bine gândită, avându-se în vedere că în principalele centre universitare din Europa învățau sau își desăvârșeau studiile studenți din Transilvania și din țară, tineri entuziaști, activi în lupta națională, din rândurile cărora mulți vor deveni militanți de seamă pentru cauza unității tuturor românilor ⁶⁸.

Prima și cea mai importantă secție va lua naștere la Paris. Printre componenți îi regăsim pe I.D. Berindey (student în arhitectură), Stroe Brătianu, Alfred Moșoiu, Pompiliu Eliade ⁶⁹ și mai târziu pe George Moroianu, care va și deveni președintele acesteia. Spre deosebire de alte filiale, cea de la Paris avea un caracter deschis politic, recunoscut de însuși membrii ei. În acest sens, I.D. Berindey, aflat la Viena îi mărturisea lui George Moroianu că în discuțiile purtate cu membri ai societății „România Jună“, aceștia recunoșteau că „... ar fi greu să aibă o ligă ca a noastră la Paris. Liga este ceva politic și în Viena nu o pot ține“ ⁷⁰.

Se remarcă și diversitatea tematicii activităților abordate ce constau în conferințe cu caracter sociologic, economic și istoric ținute de personalități de prestigiu, ca: A.D. Xenopol, Vasile Stoica, Petre Mihail, versuri citite de autori (Ion Pillat), serate muzicale, piese de teatru. În prefața unui program, care din fericire s-a păstrat se arăta deschis că „... scopul ligei în marele centru intelectual în care ne aflăm nu este apropierea culturii generale ci, lămurirea minții și încălzirea sufletului pentru ce este românesc“ ⁷¹. Ca semn al deschiderii sale către toate categoriile sociale, în cadrul Ligii din Paris erau adunați și meseriași, cum a fost tipograful Gheorghe Filip, originar din Scheii Brașovului, care aflat la specializare în capitala Franței, făcea cunoscute eforturile depuse pentru promovarea meseriilor de către românii transilvăneni, arătând că „ridicarea gradului de bunăstare și cultură al românilor din Transilvania va ridica granițele și va uni România“ ⁷².

Nu erau neglijate nici datele importante din istoria României, ca și figurile domnitorilor noștri. Înseși programele tipărite erau semnificative apărând în chenar tricolor ⁷³.

„Gazeta Transilvaniei“, oglindă fidelă a timpului își va deschide paginile și pentru corespondențele trimise de studenții români aflați la Paris, Anvers, München, care vor informa periodic publicul asupra activității desfășurată în aceste importante centre culturale și politice. Printre corespondenți se remarcă și

George Moroianu, care sub pseudonimul „Săceleanu“ descrie pe larg sărbătorirea istoricei adunări de la Blaj, care a avut loc la Paris și la care fuseseră invitate și personalități ale vieții publice franceze. Este citat discursul studentului Gheorghe Cantili⁷⁴ în care se arată că „Istoria națională este adevărata școală din care putem lua învățăminte, noi, generația de azi... Patriotismul luminează istoria popoarelor și face strălucirea lor⁷⁵. Într-o corespondență imediată este descrisă și atmosfera deosebită care a domnit în timpul banchetului care a succedat adunarea festivă; s-a toastat printre altele pentru solidaritatea și „unirea în cugete și simțiri a întregului tineret român care s-a angajat în lupta sfântă pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania și Ungaria“⁷⁶.

Odată cu trecerea timpului, acest ideal suprem al tineretului nu s-a diminuat, ci dimpotrivă a căpătat forme complexe și o tot mai largă audiență la public. Aflat la studii la Paris, Aurel A. Mureșianu, de-a dreptul entuziasmat scria la Brașov în anul 1912 despre manifestarea dedicată Unirii Principatelor la care participase, trimițând mamei sale și programul artistic al manifestării⁷⁷.

Alături de secțiile Ligii de la Berlin, Oxford, München și Halle se remarcă și cea de la Anvers (Belgia) al cărei inițiator a fost studentul George Moroianu⁷⁸, iar secretar Vasile Capșa⁷⁹. Activitatea acestei secții o cunoaștem grație unui membru al ei, ziaristul flamand Lemey, mare admirator al cauzei românești care, pentru a putea citi pe clasicii literaturii române în original, ne-a învățat limba prin manualele și cărțile trimise fără nici o obligație de Grigore T. Brătianu. Lemay a publicat în presa flamandă serii întregi de articole referitoare la cauza românilor transilvăneni, arătând activitatea sistematică de deznaționalizare și oprimare la care aceștia erau supuși: „Este inutil să vă spun — scria el lui G. Moroianu — nu-i așa, că totul este scris pe un ton de caldă simpatie pentru sârmanii români oprimați și că nu i-am cruțat de loc pe unguri“⁸⁰.

Om realist, cunoscând bine scopurile Ligii și valoarea conducătorilor ei, deplânge moartea neașteptată a lui Grigore T. Brătianu, considerându-se drept „o mare pierdere pentru Ligă, deoarece D.Gr.T. Brătianu a fost un valoros președinte, totdeauna pe baricadele pentru a apăra drepturile românilor“⁸¹.

Importanța secțiilor extreme ale Ligii Culturale, privită într-o perspectivă mai largă și ale cărei efecte se vor vedea mai târziu, rezidă, în afara de informarea opiniei publice din Europa cu privire la soarta românilor din Transilvania, în formarea pleiadei viitorilor luptători devotați cauzei unității românilor. Întreaga lor activitate, schimburile de idei, contactul direct cu marile personalități ale timpului, le-au cimentat forțele, i-au unit indiferent de provincia din care proveneau, i-au făcut să gândească în consens viitorul și aceasta cu mult înainte de dispariția firească a granițelor arbitrare impuse de vicisitudinile vremurilor.

Prin întreaga sa activitate, Liga Culturală a fost cea mai puternică societate cultural-patriotică din vechea România care a militat constant și eficient pentru ajutorarea morală și materială a românilor transilvăneni, arătând întregii lumi politica de deznaționalizarea și oprimare la care aceștia erau supuși.

Totodată, prin sentimentele de solidaritate cu cauza fraților de peste munți sădite în rândul opiniei publice din țară și străinătate, Liga Culturală a contribuit activ la înfăptuirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918.

NOTE:

1. Cu un conținut asemănător în linii mari, lucrarea a mai fost publicată în „Revista istorică“, tomul IV, nr. 11-12/1993, p. 1089-1096; dat fiind că pe parcurs au fost depistate noi mărturii aflate la Arhivele Statului Brașov și la Biblioteca „George Barițiu“, care aduc clarificări în legătură cu acest subiect, am considerat oportun ca acest studiu, într-o formă îmbunătățită să apară și în acest volum.

2. Vasile Netea, **Spre unitatea statală a poporului român**, București, 1979, p. 202-205; V. Curticăpeanu, **Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918**, București, 1968, p. 209.

3. „Gazeta Transilvaniei“, nr. 22, 27 ianuarie/8 februarie 1891, p. 3; atent la tot ce se întâmplă în țară vecină, ziarul brașovean își va începe relatările privitoare la acțiunile de organizare a Ligii Culturale încă înainte de înființarea propriu-zisă a acesteia.

4. Vasile Netea, **op. cit.**, p. 206.
5. **Ibidem.**
6. V. Netea, C.Gh. Marinescu, **Liga Culturală și unirea Transilvaniei cu România**, Iași, 1978, p. 49.
7. **Ibidem.**
8. „Gazeta Transilvaniei“, nr. 30, 31, 35, 55, 56, 1893.
9. „Gazeta Transilvaniei“, nr. 187, 25 august/6 septembrie 1893, p. 1; articolul: **Cum s-a rezolvat problema procurorului din Cluj.**
10. **1918. Unirea Transilvaniei cu România**, București, 1978, p. 244.
11. Victor Braniște, **Amintiri din închisoare**, București. 1972, p. 530; atât Valeriu Braniște cât și Nicolae Iorga au stat permanent în atenția autorităților, orice mișcare sau ședere a lor la Brașov fiind imediat sesizată și pusă bineînțeles în legătură cu Liga. Într-un document datat 22 iulie 1899, marele ziarist transilvănean era caracterizat astfel: „În general, (V. Braniște n.n.) este peste măsură de neastâmpărat și este cunoscut ca un agitator înfricoșător“, cf. Ion Bozdog, **Statul polițist**, Brașov, 1944, p. 110.
12. Arhiva Mureșenilor (vezi în continuare Arh. Mur.) dos. 527. doc. 14.687; Ștefan Perietzeanu-Buzău către dr. Aurel Mureșianu, București, 29 septembrie 1893.
13. Pentru că gestul lui V.A. Urechia a dat naștere unor ecouri atât în presa maghiară, cât și în cea românească din Transilvania, Banat și România, „Gazeta Transilvaniei“ va publica totuși scrisoarea președintelui Ligii arătând că nu este de acord ca românii transilvăneni să fie etichetați de unii ca „unelte ale Ligii valahe“, iar de alții „ca unelte ale ungarilor“, „Gazeta Transilvaniei“, nr. 34, 14/26 februarie 1896, p. 1; articolul: **Un cuvânt sincer.**
14. Arh. Mur., dos. 527, doc. 14.687.
15. Arh. Mur., dos. 585, doc. 1.134.
16. Arh. Mur., dos. 590, doc. 3.465; Amos Frâncu către dr. Aurel Mureșianu, Cluj, 5 septembrie 1907; în mod cert, legături trainice au existat și între Liga Culturală și Asociațiunea Transilvană pentru literatura română și cultura poporului român. Deși nu există documente în acest sens, totuși presa a mai „lăsat“ să-i scape știri care aveau tangență cu acest subiect. Nu întâmplător, la adunările generale ale Asociațiunii erau semnalati printre invitați fruntași ai Ligii din București. În rapoartele trimise guvernului, autoritățile observau că sporirea bruscă a averii Astrei s-ar datora Ligii. De asemenea, impresia noastră este că redacția „Gazetei Transilvaniei“ nu numai că nu era străină, dar a și intermediat o parte din ajutoarele destinate prestigioasei societăți culturale, de către asociațiile studenților români aflați la studii în străinătate, care, după 1891 se vor transforma în filiale externe ale Ligii (vezi „Gazeta Transilvaniei“, nr. 167, 28 iulie/9 august 1891, p. 1).
17. Arh. Mur., dos. 112, doc. 432; Traian H. Pop către dr. Aurel Mureșianu, Seghedin, 14 august 1891.
18. Documentele privind ajutoarele acordate de Ligă mișcării naționale a românilor din Transilvania sunt foarte puține. Recent, prin bunăvoința doamnei Monica Tatușescu am intrat în posesia unui foarte valoros fond de scrisori aflat în colecția Bibliotecii „George Barițiu“ din Brașov, reprezentând un schimb de scrisori între conducerea Ligii din București, mai mulți reprezentanți ai românilor transilvăneni și un grup de preoți înțemnițați la Cluj (1894-1895). În rezumat este vorba de ajutoarele promise de Ligă respectivilor preoți pentru perioada de detenție și care se scurtcircuitaseră la un moment dat. În stadiul actual, nu ne interesează atât de mult conținutul (foarte interesantă de altfel) ci faptul că societatea din București a trimis ajutoare materiale substanțiale românilor aflați în închisori pentru cauza națională. Un alt aspect, demn de luat în considerare era insistența pentru păstrarea confidențialității. Într-una din epistole, Ștefan Perietzeanu-Buzău, casierul Ligii își exprima nemulțumirea că banii au fost ceruți la București, telegrafic: „Telegrama D-Tale de azi (este vorba de Alexandru Vaida-Voievod n.n.) m-a surprins și întristat văzând că dai prin telegraf asemenea detalii pe care nu trebuia să le cunoască nimeni... căci banii votați (pentru preoți n.n.) li s-au plătit dar nu puteam să strigăm nici cum nici când li se va plăti“. Biblioteca „George Barițiu“, Colecții speciale, doc. 4493, Ștefan Perietzeanu-Buzău către Alexandru Vaida-Voievod, București, 1/13 decembrie, 1894, 2 f.
19. Ștefan Pascu, **Marcea Adunare națională de la Alba Iulia**, Cluj, 1978, p. 199.
20. V. Netea, C.Gh. Marinescu, **op. cit.**, p. 70-71.
21. Ștefan Pascu, **op. cit.**, p. 156; pentru traducerea și tipărirea Replicei, Liga Culturală a scheltuit 40.000 franci, pentru traducerea, tipărirea și înaintarea Memorandului la Viena 70.000 franci, pentru subvenționarea presei românești din Transilvania 30.000 franci, pentru întreținerea birourilor din Graz și Paris, 60.000 franci etc.

22. Arh. Mur., dos. 328, doc. 2.015, 2.017, 2.018, 2.020. În aceeași arhivă se păstrează și două mandate poștale, unul conținând 145 lei, celălalt 500 lei, sume expediate personal de Grigore T. Brătianu de la locuința sa din București; Sextil Pușcariu, în inegalabila sa lucrare **Brașovul de altădată** ne dă informații prețioase în legătură cu suma primită de „Gazetă” din partea lui Teodor Nica, avocat, brașovean de origine și care deținea funcția de director al Băncii naționale a României: „Păstrez ca document al vremii, o adeverință a lui Aurel Mureșianu despre o asemenea sumă, primită de la un unchi al meu, care era director la banca națională”. cf. Sextil Pușcariu, **Brașovul de altădată**, Cluj-Napoca, 1977, p. 219.

23. Arh. Mur., dos. 328, doc. 2.018; Grigore T. Brătianu către dr. Aurel Mureșianu, București, 10 octombrie 1892. vezi și: Luana Popa, **Documente referitoare la legăturile familiei Mureșenilor cu familia Brătianu**, în **Cumidava XII-I**, Brașov. 1979-1980, p. 204-205.

24. Arh. Mur., dos. 328, doc. 2.018.

25. Arh. Mur., dos. 328, doc. 2.020; Grigore T. Brătianu către dr. Aurel Mureșianu, București. 29 aprilie 1896.

26. Arh. Mur., dos. 587, doc. 2.041; Liga Culturală, secția Craiova către dr. Aurel Mureșianu, 25 aprilie 1899.

27. *Ibidem*.

28. Arh. Mur., dos. 587, doc. 2.508; Liga Culturală, secția Slatina către dr. Aurel Mureșianu, 6/18 noiembrie 1891.

29. Vasile Netea, **Spre unitatea...**, op. cit., p. 222; Arh. Mur., dos. 515, doc. 12.534, 12.535; G. Dogărescu, directr al „casei de expediție” deținea și funcția de casier al Ligii, filiala Predeal. În epocă, fantezia folosită pentru trecerea clandestină a unor publicații era de-a dreptul remarcabilă; de la banala hârtie de împachetat (care de fapt erau ziare) până la schimbarea cu titluri inofensive, totul era exploatat. Existau și numeroși voluntari dispuși să înfrunte riscurile ce se puteau ivi. Un asemenea curier a fost și Gheorghe Cârțan. Dar mărturia care urmează, transmisă pe cale orală din generație în generație, o vom folosi de data aceasta nu pentru a pune în valoare figura acestui personaj original, ci în scopul de a arăta una din modalitățile de trecere clandestină a publicațiilor românești, valabilă și pentru Liga Culturală. Informația ne-a fost furnizată de un urmaș al lui Nicolae Stoian, căpitan de grăniceri la Predeal, până la izbucnirea primului război mondial: „Acesta (Gheorghe Cârțan n.n.) trecea frecvent frontiera prin zona de patrulare a soldaților lui Stoian și adeseori era prins. Soldații îl aduceau în gară la comandantul lor, înghiontit, ca orice infractor. Comandantul îl primea ostil și ordona să-l bage la arest. Domnul Stoian fusese înștiințat printr-un curier al primului-ministru, I.G. Brătianu, să-l prindă pe Cârțan, să-l ocrotească, să-l țină arestat 3 zile, timp în care să-l hrănească bine (fiindcă umblă mult și nemâncat) și apoi să-i dea drumul. Și ca grănicerii unguri „să nu se prindă”, toată demonstrația cu pumnii primiți, se petrecea pe peronul gării Predeal, gară lungă și împărțită în două, jumătate românească și jumătate ungurească.

Deși trecea prin mai multe locuri, toate potecile lui tot în jurul Predealului ajungeau. La un moment dat, Badea Cârțan a venit la dl. Stoian și i-a spus: „Dom-le Căpitan, mi-a spus domnul Brătianu să schimb locu’ și să nu mai trec pe la Predeal, că ungurii au ordin să mă prindă și să mă închidă la Budapesta ca pe un spion...”. În legătură cu aceste treceri clandestine, vezi și comunicarea distinsului publicist brașovean, Ștefan Pietraru, **Acțiuni secrete pentru cartea românească**, în volumul: **160 de ani de la înființarea primei biblioteci publice la Brașov 1835-1995**, Brașov, 1996, p. 65-76.

30. Arh. Mur., dos. 587, doc. 2.011.

31. Arh. Mur., dos. 587, doc. 2.329; Ion Lupulescu către dr. Aurel Mureșianu, București, 1 ianuarie 1894.

32. Arh. Mur., dos. 112, doc. 432.

33. Arh. Mur., dos. 328, doc. 2.018; Grigore T. Brătianu către dr. Aurel Mureșianu, București, 10 octombrie 1892.

34. Arh. Mur., dos. 328, doc. 2.016.

35. Arh. Mur., dos. 328, doc. 2.018.

36. Ion Bozdog, op. cit., p. 32.

37. *Ibidem*, p. 11.

38. Un asemenea apel patetic l-am depistat la Arhivele Statului Brașov, donat muzeului „Astra” de Constantin Albuț din Săcele. Acest lucru ni se pare deosebit de semnificativ deoarece înseamnă că astfel de materiale au circulat în Transilvania, demonstrând încă odată solidaritatea națională a românilor (Arhivele Statului Brașov, fond: Astra, doc. 103/9637): și nu întâmplător era descoperit câțiva ani mai târziu, de către aurotități, tot la Săcele,

un depozit de carte românească cu caracter „iredentist“ și care s-a lăsat cu arestarea unui învățător și cu publicarea cazului în presă.

39. Ion Bozdog, **op. cit.**, p. 11.

40. Arhivele Statului Brașov, Prefectura județului Brașov, Seria: Acte prezidiale, doc. 28/30, 1894.

41. Pe baza documentelor studiate, este clar că dr. Aurel Mureșianu era pentru presă omul de legătură al Ligii, fiind considerat în rapoartele oficiale „... membru foarte activ al Ligii Culturale din București și care pentru instigații prin presă la ura de rasă a mai fost condamnat...” (I. Bozdog, **op. cit.**, p.46), în timp ce Diamandi Manole, prin natura numeroaselor funcții publice pe care le deținea (printre altele era vicepreședinte al Camerei de Comerț și Industrie din Brașov) făcea dese deplasări la București, unde contacta personalități de prim rang din capitala României, așa cum de altfel sesizau rapoartele confidentiale la Budapesta; tot Diamandi Manole distribuia și fondurile destinate ajutorării românești din districtul Brașovului (I. Bozdog, **op. cit.**, p. 85).

42. I. Bozdog, **op. cit.**, p. 100.

43. Este interesant de menționat că românii brașoveni, atașați de Ligă și de idealurile acesteia făceau parte și din societățile culturale brașovene, desfășurând și pe acest tărâm o activitate meritorie. Pe aceiași oameni îi regăsim ulterior și printre cei care au întâmpinat cu căldură și susținut în vara anului 1916 trupele române eliberatoare. Poate că și din cauza legăturilor cu societatea bucureșteană, aceștia vor fi supuși unor persecuții suplimentare, constând din devastarea locuințelor și confiscarea documentelor „compromițătoare”, confiscarea averii și internarea lor în lagăre și închisori maghiare. Venim în sprijinul acestei ipoteze cu cazul unei personalități mai puțin cunoscute: este vorba de comerciantul Ilie Savu. Din informațiile furnizate de nepoata sa, reiese că parte din întâlnirile brașovenilor cu „unioniștii” aveau loc în localurilor sale. În timpul primului război mondial acest român deosebit a suferit rigorile lagărului de la Cluj. Suferințele sale (atât cât au putut fi exprimate din cauza cenzurii) au fost puse pe hârtie, păstrându-se într-o interesantă corepondență, aflată în posesia noastră.

44. I. Bozdog, **op. cit.**, p. 11; 100.

45. **Ibidem**, p. 19.

46. V. Netea, C.Gh. Marinescu, **op. cit.**, p. 54.

47. Apud Ion Bulei, **Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator**, București, 1987, p. 164-165.

48. Arh. Mur., dos. 589, doc. 2.782; Aurel Isac către dr. Aurel Mureșianu, Cluj, 10 mai 1896; ajutoarele destinate Transilvaniei, odată făcute publice cu ocazia schimbării guvernului au stârnit mari complicații diplomatice și greutăți pentru românii transilvăneni. Presa îl acuza pe primarul capitalei (conservatorul Nicolae Filipescu, care între timp își dăduse demisia) că a cheltuit toate fondurile de propagandă, așa că succesorul său a găsit casa goală. El răspunde în „Timpul” că într-adevăr a trimis suma de 2.000 lei familiilor românilor condamnați în Ungaria, care au rămas în cea mai mare mizerie, prin intermediul lui Gheroghe Lahovary. Totodată mai arăta că a dat 4.000 lei ziarului sibian „Foaia poporului”, 1.000 lei „Gazetei Transilvaniei” și încă o sumă destinată unei foi literare, al cărei nume nu-l precizează, prin intermediul lui V.A. Urechia. Conservatorul Nicolae Filipescu își încheia astfel articolul: „dacă cineva îmi găsește pentru aceasta o greșală sunt gata să mă supun Consiliului Ligii (Culturale n.n.) ai cărei membri îmi sunt dușmani politici”. Relatările fac parte din două rapoarte ale autorităților maghiare publicate de Ioan Colan în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 66, 1 septembrie 1943, p. 2.

49. Arh. Mur., dos. 590, doc. 3.714; corespondență semnată „Dixi”, trimisă, după cum dovedește analiza stărilor de fapt de un transilvănean stabilit în capitala României: „Gazeta Transilvaniei” nu a publicat nici măcar fragmentar această scrisoare.

50. „Gazeta Transilvaniei”, nr. 124, 6/18 iunie 1896, p. 1.

51. „Gazeta Transilvaniei”, nr. 113, 24 mai/5 iunie 1896, p. 1.

52. V. Netea, C.Gh. Marinescu, **op. cit.**, p. 54.

53. Ion Bulei, **op. cit.**, p. 198.

54. Idem, **Lumea românească la 1900**, București, 1984, p. 221.

55. Arh. Mur., dos. 594, doc. 4.883; Marius Mureșianu către dr. Aurel Mureșianu, București, 25 septembrie 1895.

56. „Gazeta Transilvaniei”, nr. 283, 21 decembrie 1897, p. 1; articolul de fond intitulat **Revista politică**; cotidianul brașovean va comenta implicațiile acestei vizite într-un serial intitulat: **Vizita regală la Budapesta și**

românii de dincoace în care se exprimă dezamăgirea românilor transilvăneni în fața ideii de a „accepta deocamdată situația tristă politică, ce ni s-a creat de la inaugurarea dualismului încoace“ („Gazeta Transilvaniei“, nr. 207, 19 septembrie/1 octombrie 1897, p. 1); presa maghiară avea în sfârșit ocazia să jubileze: „Ungurii de la presa oficioasă ne-au strigat că însuși regele Carol vrea să ne învețe acum să fim Unguri patriotici și credincioși“ (nr. 208, 20 septembrie/2 octombrie 1897) — nota cu amărăciune autorul.

57. Vasile Netea, **op. cit.**, p. 208; Maria Itu, **Forme instituționalizate de educație populară în România 1859-1918**, București, 1981, p. 64-65.

58. „Gazeta Transilvaniei“, nr. 26, 3/15 februarie 1891, p. 3.

59. „Gazeta Transilvaniei“, nr. 26, 3/15 februarie 1892, p. 2.

60. „Gazeta Transilvaniei“, nr. 214, 29 septembrie/11 octombrie 1892, p. 2.

61. „Gazeta Transilvaniei“, nr. 189, 27 august/8 septembrie 1892, p. 2.

62. **Ibidem**.

63. Arh. Mur., dos. 594, doc. 2.291.

64. **Ibidem**: vezi și Aurelian Ionașcu, **Viața și opera profesorului Romulus Ionașcu (1868-1917)**, în Cumidava, XII 1. Brașov, 1979-1980, p. 264-265.

65. Arh. Mur., dos. 594, doc. 2.293.

66. Autorul completează relatarea și cu un extras din zairul ieșean „Evenimentul“.

67. „Gazeta Transilvaniei“, nr. 181, 19/31 august 1894, p. 2; articolul: **Liga Culturală română pentru românii brașoveni**. Detalii ale procesului desfășurat între comunitățile grecești și românești din Brașov, vezi și: Bartolomeu Baiulescu, **Monografia Comunei bisericicești greco-ortodoxe române a Sfintei Adormiri din Cetatea Brașovului**, Brașov, 1898, p. 150-155.

68. Maria Itu, **op.cit.**, p. 75; V. Netea, C.Gh. Marinescu, **op. cit.**, p. 169.

69. Știre repordusă de „Gazeta Transilvaniei“, nr. 36, 15/27 februarie 1891, p. 2. Deci nu există nici un fel de dubiu privind înființarea acestei puternice și importante secțiuni, așa cum găsim în unele lucrări de specialitate. În cererea sa de a fi primit ca membru al Ligii Culturale, Pompiliu Eliade ruga conducerea să primească „...încredințarea dragostei mele către Ligă“. Document original aflat în posesia familiei Ghemman. Despre activitatea din străinătate a Ligii Culturale au mai scris: George Moroianu, **Les Lutttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion eurpéenne (Episodes et Souvenirs)**, Paris, 1933; Serban Polverejan, **Activitatea secției din Paris a Ligii culturale în perioada memorandistă, în Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar**, Cluj-Napoca, 1978, p. 277-327.

70. Scrisoare expediată de I.D. Berindey lui George Moroianu, Viena, 16 septembrie 1893. Document original aflat în posesia familiei Gherman. Faptul că activitatea societății „Români Jună“ era permanent controlată de autorități este confirmat printr-o ordonanță de Președintele Consiliului de Miniștri, prin care studenții valahi să fie împiedicați a aduna fonduri de propagandă contra serbărilor milenare. cf. I. Bozdog, **op. cit.**, p. 85.

71. Arh. Mur., dos. 530, doc. 383.

72. Arhiva Muzeului primei școli românești din Scheii Brașovului, dos. Gheorghe Filip, sodal tipograf, originar din Scheii Brașovului, care pentru a se specializa în meseria lui a străbătut pe jos Austria, Germania și Franța. Va fonda Institutul grafic „Minerva“ din București. Personalitatea acestui om de excepție a fost elogiată și de Nicolae Iorga în lucrarea **O viață de om așa cum a fost**.

73. Arh. Mur., dos. 530, doc. 383; dos. 305, doc. 385; dos. 583, doc. 386.

74. Corespondențele semnate „Săceleanu“ au apărut în două numere consecutive al „Gazetei Transilvaniei“; este vorba de nr. 108 și 109 din 14/26 mai, respectiv 16/28 mai 1892.

75. Gheorghe Cantilli (1866-1956), originar din Ploiești are o bogată activitate în străinătate acționând în direcția informării presei și a oamenilor politici francezi asupra evenimentelor din Transilvania (V. Netea și C.Gh. Marinescu, **op. cit.**, p. 170, nota 2). Demne de interes pentru ilustrarea năzuințelor comune ale intelectualității românești sunt cursurile de drept trimise de la Paris de către tatăl său, lui Iacob Mureșianu pentru proiectata Academie de drept cu limba de predare română, păstrate în Arhiva Mureșenilor.

76. Arh. Mur., dos. 583, doc. 331.

77. Arh. Mur., dos. 583, doc. 335.

78. Într-o însemnare ulterioară, marele om politic G. Moroianu elogia personalitatea celui dintâi președinte al

Ligii Culturale, Grigore T. Brătianu, care „... mi-a arătat o mare prietenie și mi-a înlesnit mergerea mea din Belgia la Paris pentru continuarea studiilor“. Document original, aflat în posesia familiei Gherman.

79. Vasile Capșa se afla în strânse legături cu conducerea centrală a Ligii Culturale, solicitând lui Grigore T. Brătianu trimiterea unor conferențieri din țară pentru a face cunoscută situația românilor din Transilvania. Document original aflat în posesia familiei Gherman.

80. Document original, limba franceză, datat Anvers, 19 martie 1892, aflat în posesia familiei Gherman.

81. Document original, limba italiană, datat Anvers, 19 martie 1893, aflat în posesia familiei Gherman. Grigore T. Brătianu, unul din cei mai valoroși președinți ai Ligii Culturale, era foarte sensibil la atacurile presei maghiare împotriva românilor, într-o dezmințire adresată presei franceze combate știrea biroului de presă din Pesta, cum că elevii români din Arad ar fi atacat mulțimea cu pietre, când în realitate s-au apărat. „Informațiile din Pesta — se arată în continuare — sunt tendențioase. ele vor să prezinte pe români ca anarhiști și revoluționari, cu scopul ca maghiarii să ia măsuri extreme împotriva lor. Scopul lor este să justifice dinainte aceste măsuri și să se sustragă adevăratei dezaprobări a lumii civilizate“. (Original, limba franceză, aflat în posesia familiei Gherman). Grigore T. Brătianu dezmințea pe același ton ferm în ziarul „Die Presse“ din Viena acuzațiile ce i se aduceau Ligii, cum că aceasta ar fi un instrument panslavist, susținut financiar de Rusia (vezi „Gazeta Transilvaniei“, nr. 207, 20 septembrie/2 octombrie 1892, p. 2.).

